Barbara Pihler

Časovnost španskega glagola: od pripovednega k pesniškemu besedilu

Ključne besede: časovnost, španske glagolske paradigme, poezija, pragmatično jezikoslovje

1 Uvod

Sleherno jezikovno dejanje, tudi monolog ali dnevniški zapis, se realizira kot dinamičen proces sporazumevanja, saj že preprosta raba jezikovnih sredstev predpostavlja »mnoštvo« (govorca, poslušalca, kod, sporočilo). Stavek, ki se v procesu sporazumevanja konstituira kot izjava, sam v sebi implicira naslovnika, zato je sleherno besedilo katerekoli zvrsti tudi že izjavljalno dejanje.

Ko se torej neko besedilo »zažene« v procesu izjavljanja, postane razumevanje vseh sestavin sporazumevalnega procesa neizogibno za ustrezno interpretacijo besedilne mreže. Besedilo je tako intencionalen in semantično-pragmatični sklop, kar njegovo raziskovanje vpne v jezikovno-pragmatično dimenzijo. Izhajam iz predpostavke, da je pragmatika vseobsegajoča jezikoslovna perspektiva in ne samo del jezikoslovja, ki bi se opiral na raziskovanje tistega, česar v jeziku ni (Fuentes Rodríguez, 2000). Z vsako izjavo se govorec »vpiše« v jezik, njegov sporočanješki namen se ne kaže samo skozi pomen in besedišče, temveč tudi na povsem oblikoslovno-skladenjski ravni.

V pričajučem članku bom pretresla osrednje poglede na časovnost španskega glagola in predlagala smernice za sistematizacijo izražanja časovnosti v poeziji, besedilni zvrsti, ki jo zaznamujejo posebne okoliščine izjavljanja. Izhodišče so pesniška besedila v španskem jeziku, ki se konstituira in si stopajo naproti v lirskih diskurzih.¹ Raziskava temelji na hipotezi, da je po vzoru razdelitve glagolskih časov v pripovednih besedilih tudi v pesniških besedilih možno zaznati svojevrstno »obnašanje« glagolskih paradigam² v španščini. Predlagana časovno-modalna sistematizacija španskega glagola temelji na t. i. kriteriju aktualnosti.

1 Pojma lirski diskurz in pesniško besedilo razumem kot dopolnjujoči se dejanskosti; besedilo je rezultat, medtem ko je diskurz proces vzpostavljanja besedila. Diskurz je dinamičnejši in predvsem širši od posameznega besedila ter lahko vključuje in povezuje več besedil.

2 Izraz »glagolska paradigma« uporabljam tako, kot ga razume T. Miklič (1994). »Glagolska paradigma« kot urejena shema se zdi natančnejša in hkrati širša od polisemičnega »glagolskega časa«, saj predpostavlja neskladnost med zunajjezikovno resničnostjo ter govorčevim zaznavanjem in izražanjem te resničnosti.

2 Časovnost španskega glagola

Bistvena časovna vsebina glagola postavi to besedno vrsto na sam začetek raziskovanja besedilne časovnosti. Najvišja stavčna projekcija je časovna zveza in ta je jedro stavka tudi s stališča pomena. Pri vzpostavljanju sporazumevalnega smisla posameznih izjav igra pomembno vlogo tudi glagol, saj je brez njega sporazumevanje oteženo, predvsem pa omejeno na nekaj osnovnih sporočilnih izmenjav. V okviru posebnih sporočanijskih namenov so možni daljši izseki brez glagola, predvsem v literarnih in pesniških besedilih, krajši pa tudi v vsakdanjem sporazumevanju.

V zvezi z razvojem večdimenzionalnih teorij o glagolskih časih v prejšnjem stoletju je treba omeniti vsaj dve osrednji prelomnici: Reichenbachovo (1947)³ teorijo treh časovnih parametrov in Bullov (1960)⁴ vektorski sistem. V sistem španskega glagola njune izsledke prvi aplicira Rojo, ki utemelji koncept jezikovne časovnosti in izpostavi njen orientacijski karakter (Rojo, 1974). V časovni sistem vpelje središčno referenčno točko, »točko izvora« (O), glede na katero se glagolski dogodki orientirajo kot vektorske usmeritve preddobnosti (–V), istodobnosti (oV) in zadobnosti (+V). Pri neposredni navezavi obstajajo tri možnosti glagolskih dogodkov: O–V (dogodek je preddoben izvorni točki), OoV (dogodek je istodoben) in O+V (dogodek je izvorni točki zadoben). Pri posredni orientaciji, prek druge reference, prav tako: (OoV)–V (dogodek je preddoben drugemu dogodku ali referenci, ki je istodobna z izvorno točko; (O–V)+V (dogodek je zadoben drugemu dogodku ali referenci, ki je preddobna izvorni točki); ((O–V)+V)–V (dogodek je preddoben nekemu dogodku ali referenci, ki je zadobna drugemu, ki je preddoben izvorni točki).

Rojov sistem pomeni korak naprej v španskem jezikoslovju predvsem zaradi možnosti nizanja vektorjev glede na določeno središčno referenčno točko, s čimer med drugim utemeljeno zavrne tradicionalno razlikovanje med absolutnimi in relativnimi časi (Rojo, 1974, 83). Nenavadno pa je njegovo kategorično zanikanje primarnosti aspektualnih vrednosti glagola, tako naj bi bila razlika med španskima enostavnim preteritom, *canté*, in imperfektom, *cantaba*, predvsem časovna.⁵ Trdi, da med *tres días después llegó a París* in *tres días después llegaba a París* ni prav nobene aspektualne opozicije, niti ni razlik med odnosom govorca do povedanega (Rojo, 1974, 137), šlo

3 Glagolski časi so opredeljeni s časovnimi formulami kot odnosi med točkami S, E in R na časovni premici: kjer je prva (S) »the Time of the Speech Act« (časom govornega dejanja); druga (E) je »the Time of the Event« (časom glagolskega dogodka) in tretja (R), ki jo uvede prav Reichenbach, »the Reference Point, the temporal «point of view» (referenčna točka) (Reichenbach, 1947).

4 Z ozirom na štiri orientacijska središča v čas umeščamo dogodke, ki jih izražajo glagolske oblike. Možne kombinacije teh umestitev ponazarjajo časovni vektorji: ničti vektor, POV (kaže na prvotno točko vsake od osi), retrospektivni vektor P–V in prospektivni vektor P+V (Bull, 1960, 14).

5 Med drugim se sklicuje na Weinricha (1968), Ruipérez (1962) in Černyja (1969) (Rojo, 1974, 135; 1990, 33).

naj bi zgolj za časovno nianso: *llegaba* naj bi za razliko od *llegué* primarno izražala istodobnost do določene referenčne točke v preteklosti. To trditev utemeljeno zavrnejo aspektualne študije zadnjih dvajsetih let, velja pa dodati, da gre pri teličnih glagolih, kot je *llegar* v omenjenem primeru, pri izbiri ene ali druge paradigme za gramatikalizacijo načina, kako govorec predstavi notranjo strukturo preteklega dejanja, dovršni *canté* kaže na zaključeno, »zaprto« dejanje, medtem ko imperfekt *cantaba* izraža »odprto« dejanje (Reyes, 1990, 26).

2.1 Pragmatično-diskurzivne vrednosti

Rojov vektorski sistem omogoči sistematizacijo razlikovanja med »pravimi« in »dislociranimi« rabami španskega glagola, ki vpliva na številne kasnejše teorije o glagolskih časih. Dislocirane rabe opredeli kot

[...] *empleos temporales dislocados*, cuya característica es una alteración en el significado temporal expresado por cada forma respecto del que constituye su uso recto, con la consecuencia de que el cambio de contenido temporal viene acompañado también de un cambio en el contenido modal.⁶ (Rojo, Veiga, 1999, 2913)

Ena izmed najpogostejših časovnih dislokacij španskega indikativa zadeva paradigme, ki imajo v svoji osnovni formuli vektor zadobnosti (+V), torej oba prihodnjika in oba pogojnika. Vektor zadobnosti bodisi opustimo bodisi ga nadomestimo s časovnim vektorjem istodobnosti, iz česar sledi, da obstaja pet vrst takega tipa časovnih dislokacij (Rojo, Veiga, 1999, 2913). Rojova sistematizacija dislociranih rab je nedvomno dovolj nazorna in pojasni delovanje nekaterih izjemnih primerov, predvsem pa omogoči njihovo sistematizacijo.

Ne glede na metodologijo teorij španskega glagola je vsem načeloma skupna delitev pomenov glagolskih paradigem na dve skupini: osnovne oziroma prototipične (*básicos, prototípicos*) ter posebne, izjemne ali stilistične vrednosti glagola (*especiales, secundarios, estilísticos*).⁷ Teoretska zadrega pa nastane ob dejstvu, da so slednje dosti bolj pogoste, tako v govorjenem kot knjižnem jeziku, zato se zdi, da je poimenovanje takšnih rab kot »drugotnih« oziroma »dislociranih« manj ustrezno, predvsem zaradi konotacije, ki jo taka poimenovanja vsebujejo.

6 »... časovno dislocirane rabe, katerih značilnost je premik v časovnem pomenu, izraženem s sleherno obliko glede na pomen, ki konstituira njeno osnovno rabo, s to posledico, da spremembo v časovnem pomenu spremlja tudi sprememba v naklonski vsebini.« Vsi prevodi navedkov v slovenščino so moji.

7 Že Bello opozori na pomanjkljivost takega gledišča in vpelje »prehodno«: razlikuje med tremi vrstami pomenov glagolskih paradigem indikativa: »osnovnimi« (*fundamentales*), »drugotnimi« (*secundarios*) in »metaforičnimi« (*metafóricos*), kjer so »drugotni« izpeljani iz »osnovnih« prek transformacij, »metaforični« pa so rezultat premikov »osnovnih« pomenov po časovni premici (Bello, 1947/1988, § 670).

Pragmatični pristop zato poskusi odgovor poiskati v govorcu; ta je namreč tisti, ki se vpiše v sleherno izjavo na podlagi izbire te ali one glagolske paradigme. Glagolski časi imajo namreč zunaj besedila sicer »osnovni« ali »prototipični« pomen, vendar šele v besedilu oziroma znotraj določene vrste diskurza pridobijo *polni* pomen:

Entiendo por significado básico o prototípico del verbo su valor semántico que puede distinguirse con independencia del contexto [...] y por pragmático el valor que adquiere en usos efectivos, cuando el significado prototípico confluye con los demás significados del contexto y el conjunto asigna a cada forma su valor completo.⁸ (Reyes, 1990, 25)

To med drugim ponazarjajo primeri nekaterih španskih glagolskih paradigem, ki v določenih kontekstih brez pomoči sintaktične strukture poročanega govora *kažejo* na neko drugo besedilo oziroma na izjavo, ki je bila bodisi dejansko izrečena bodisi samo predvidevamo, da je bila. S pragmatičnega gledišča tu govorimo o »evokativnih« ali »citatnih« vrednostih (Reyes, 1990), ki so polifonične in medbesedilne. Posebej dovteten za ta pojav je španski imperfekt, pa tudi oba prihodnjika in pogojnika ter nekatere oblike subjunktiva. Tak pristop pojasni primere tipa *mañana se iba Petra a Brasil, hoy daba Gemma una conferencia*, ki na prvi pogled vsebujejo časovno trenje med preteklo paradigmo in časovnim prislovom istodobnosti oziroma zadobnosti. Hkrati s takim branjem preprečujemo konflikt, ki nastane med osnovnim pomenom imperfekta (preteklo nedovršno dejanje) in aspektualno naravo dejanja, ki je v obeh primerih telično. Imperfekt tu sicer »izgubi« časovno vrednost preteklega dejanja, vendar nekaj preteklostne reference ohrani, saj se je takrat zgodila napoved obeh dejanj. Nanašanje na preteklost, k izvoru informacije, izpolnjuje epistemološko funkcijo: govorec kaže, da poseduje védenje iz druge roke. Morfem imperfekta tako igra vlogo citatnega elementa oziroma »evidenciala«,⁹ kategorije, ki v jezikovni rabi predstavlja polje, v katerem se križata časovni in modalni sistem, in hkrati razkriva, da pri umestitvi glagola v kontekst nastopi prepletenost časovnih, modalnih in aspektualnih vrednosti (Reyes, 1990, 28). V španščini sicer ne gre za posebno kategorijo kot v nekaterih jezikih (na primer v slovenščini),¹⁰ pač pa vlogo citatnih elementov igrajo kontekstualne vrednosti določenih, predvsem preteklih glagolskih paradigem.

8 »Kot osnovni ali prototipični pomen glagola razumem njegovo semantično vrednost, ki jo lahko razločimo neodvisno od konteksta ..., kot pragmatično pa vrednost, ki jo pridobi v dejanskih rabah, v katerih se prototipični pomen zbliža z drugimi pomeni konteksta in ta množica dodeli [glagolski] obliki celotno vrednost.«

9 Ang. *evidential*, podobno tudi *quotative*: posebna kategorija, ki odraža stopnjo epistemološke gotovosti govorca v odnosu do izjave.

10 V slovenščini to vlogo izvrstno igra prislov »baje« (»kot pravi«, »domnevno«), ki etimološko izhaja iz praslov. *bájati*, »govoriti, pripovedovati« (Snoj, 2003, 28). Prevoda omenjenih primerov bi torej bila: *jutri gre Petra baje v Brazilijo, danes ima Gemma baje predavanje*.

Tradicionalno imenovane »izjemne« vrednosti glagola so s te perspektive rezultat součinkovanja inherentnih časovnih, aspektualnih in modalnih vrednosti¹¹ posamezne glagolske paradigme ter posebnih sporazumevalnih okoliščin. Znotraj izsledkov aktualnih teorij diskurza in pragmatičnega jezikoslovja v španskem prostoru (pragmatične in citatne rabe (Reyes, 1990; Escandell Vidal, 1996), sporočanje nameni govorca v povezavi s časovnostjo (Bustos Gisbert, 1995) in koncept diskurzivne slovnice (Serrano, 2006)) jih imenujem »pragmatično-diskurzivne« vrednosti glagola (Pihler, 2009, 88).

2.2 Kriterij aktualnosti

Po Benvenistu (1966) raba francoskih glagolskih časov kaže, da se ti delijo na dva različna, a dopolnjujoča se sistema, v katerih se izražata dva temeljna načina izjavljanja: *histoire* in *discours*. Taka razdelitev jezika sproži v sistematizaciji glagolskih paradigem vpeljavo novega kriterija aktualnosti (Lamíquiz, 1972, 60). Kriterij aktualnosti ni skladenjska, temveč diskurzivna oznaka, kajti »aktualnost« je vidna zgolj izven stavčnih meja; zato je tako zelo drugačna in pomeni tako pomembno metodološko premiso. Tudi Weinrich (1974, 1981) v središče raziskav o glagolu postavi delitev med dvema skupinama glagolskih časov indikativa: »časi pripovednega sveta« in »časi komentiranega sveta«. Njegova sistematizacija je kljub nekaterim očitnim pomanjkljivostim zanimiva in pomembna predvsem zaradi povezovanja do takrat dveh izrazito ločenih ved, jezikoslovja in literature.

Kategorijo aktualnosti na področju španskega glagola med drugimi uvede Lamíquiz (1972, 60), in sicer kot binarno klasifikacijo med zaznamovanim, aktualnim členom in nezaznamovanim, neaktualnim členom, enako Pottier (1975). Pri delitvi na aktualne (*cantaré, canté, canto*) in neaktualne oblike indikativa (*cantara*,¹² *cantaría, cantaba*) v oči najbolj zbode vključitev španskega enostavnega preterita med aktualne oblike, saj gre za obliko, ki je povzročila uvedbo kriterija aktualnosti. Shematična primerjava hipotez omenjenih avtorjev pokaže naslednje:

-
- 11 Pri citatnem imperfektu časovno vrednost »prekrije« modalna, kar pa ne bi bilo mogoče brez inherentne nedovršenosti te glagolske paradigme.
 - 12 Glagolska paradigma *cantara* izhaja iz latinske oblike CANTAVERAM, latinskega pluskvamperfekta indikativa. To etimološko dejstvo je osrednji razlog, da lahko ta, v sodobni španščini sicer paradigma subjunktiva v določenih primerih »uzurpira« tudi področje indikativa. Gre za rabo, kateri tradicionalni španski slovnici ni uspelo nedvoumno določiti naklonske vsebine; ta dvoumnost jo spremlja še danes. V delu *Gramática descriptiva de la lengua española* tako rabo Rojo in Veiga (1999, 2924–2927) opredelita kot tipični primer indikativa in jo uvrstita med marginalne rabe – značilna naj bi bila zgolj za novinarski jezik –, medtem ko jo v istem delu Pérez Saldanya (1999, 3281–3283; 50.2.6.4.) utemelji kot subjunktiv brez vsakega dvoma. S stališča pragmatičnega pristopa gre za njeno osrednjo pragmatično-diskurzivno rabo, ki v sodobni španščini ne pojenja, temveč se celo širi v različne registre (znanstveni jezik, pogovorni jezik ...).

ACTUALIDAD						
ACTUAL	ÉPOCA		ÉPOCA		ÉPOCA	
	pasada	presente	pasada	presente	pasada	presente
	cantaba	canto		canto	canté	canto
INACTUAL	canté cantaba			canté cantaba		cantaba
	Benveniste		Weinrich		Pottier, Lamiquiz	

Valenzuela Cervera (1978, 12)

Poleg diskrepance pri opredelitvi enostavnega preterita je treba izpostaviti tudi neskladja pri obliki *cantaba*, saj pri njej sovpadata dva kriterija: časovna vrednost (sedanjost proti preteklosti) ter vrednost aktualnosti (bodisi izključno neaktualno bodisi kot nihanje med enim in drugim). Najpomembnejša novost sistematizacije španskega jezikoslovca pa je ločitev paradigem enostavnega preterita in imperfekta glede na kriterij aktualnosti. Pri interpretaciji polnega pomena oblike *canté* je tako bolj kot zaključeno dejanje v preteklosti pomembna narava odnosa, ki se vzpostavlja med govorcem in glagolskim dogodkom. In ta je neposredna, aktualizirana, medtem ko se z imperfektom vzpostavlja posredni odnos do povedanega. Takšno je tudi izhodišče te raziskave.

Hipoteza o razcepitvi diskurza na dva tipa in posledično o binarni delitvi glagolskih paradigem glede na pojavljanje v besedilih se zdi dovolj utemeljena. Potrjujeta jo neenaka distribucija in proporcionalnost pojavitev glagolskih paradigem v različnih besedilih. Glede pripovednih besedil je bilo narejenih že veliko raziskav o medsebojni povezanosti glagola in sobesedila, medtem ko so pesniška besedila manj raziskana.

2.3 Prepletenost časa in naklona

Obravnava časovnosti glagolskih paradigem skozi kriterij aktualnosti temelji na prepletenosti in medsebojnem vplivanju časovnih, aspektualnih in modalnih vrednosti glagola. Osnova za sistematizacijo glagolskih paradigem te raziskave je predlog francoskega jezikoslovca in hispanista Gillesa Luqueta (2004),¹³ ki se bistveno razlikuje od najbolj razširjenega razlikovanja v modernem španskem jezikoslovju med dvema osnovnima glagolskima naklonoma, indikativom in subjunktivom (ki se jima s posebnimi značilnostmi pridružuje tudi velelnik).¹⁴ Prvo izhodišče Luquetovega

13 Luquet sledi izhodiščem, ki jih postavi raziskovalna skupina MOLACHE med letoma 1980 in 1995; opira se tudi na osnovno delitev na dve skupini glagolov, ki jo vzpostavita Benveniste in Weinrich.

14 Tako normativna španska slovnica *Nueva gramática de la lengua española*, 2009.

modela je ločena obravnava enostavnih in sestavljenih glagolskih paradigem: prve, ki izražajo predvsem čas, osebo in naklon,¹⁵ so del morfologije, druge, ki izražajo predvsem glagolski aspekt in način, pa del sintakse. Taka razdelitev posebej izpostavi morfološko in semantično neločljivost naklona, časa in osebe, kajti govorčev odnos do povedanega se nenehno vpisuje v časovno izkušnjo (Luquet, 2004, 66). Ker pragmatični pristop pri interpretaciji časovnosti v središče postavlja udeležence v sporazumevalnem procesu in govorčev odnos do povedanega, je tak pogled osrednje izhodišče analize.

Osebnim glagolskim paradigmam ustrezajo različne jezikovne reprezentacije govorčevega časovnega univerzuma, ki se objektivizira na štiri načine: prvi izhaja iz sedanjika govorca, torej iz časa izjavljanja v standardnih teorijah o času. V odnos do govorčeve »izkustvene sedanjosti« se postavlja »tisto, kar ne obstaja več«, torej preteklost, ter »tisto, kar še ne obstaja«, torej prihodnost. »Izkustveno sedanjost« zaznamuje nenehen tok, saj se trenutki prihodnosti nenehno spreminjajo v trenutke preteklosti, sedanjost je tako interval, ki je objektivno obrnjen v preteklost (Luquet, 2004, 34).

Drugi način časovne objektivizacije izhaja iz časovnega intervala, ki je ločen od kakršnekoli časovne izkušnje, gre za t. i. *fiktivno* oziroma *imaginarno* sedanjost (Luquet, 2004, 35), ki lahko sovpada s časom izjavljanja ali pa ne. Tradicionalni »*presente del pasado*« tako postane imaginarni sedanjik, »*presente imaginario*«, oziroma neaktualizirani sedanjik, »*presente inactualizado*«. Na podlagi neaktualizirane sedanjosti se vzpostavljata neaktualizirani preteklost in prihodnost, in sicer v okviru nekakšnega vzporednega časovnega sistema, v katerem sta časovnost in modalnost neločljivi tako morfosintaktično kot semantično-pragmatično. Glagolski dogodek v neaktualizirani sedanjosti se izraža s *cantaba*, dogodek, ki je umeščen v neaktualizirano prihodnost, pa s *cantaría*; medtem ko reprezentacija dogodka, ki bi bil jezikovno izključno povezan z neaktualizirano preteklostjo, v španščini nima označevalca (s strani enostavne glagolske paradigme).

Tretji način časovne objektivizacije je v oblikovanju preproste dvodelne časovne premice, kjer mejna črta, povezana s časom izjavljanja, ločuje del nediferencirane sedanjosti-prihodnosti, kamor se vpisuje govorčeva dejavnost, od dela preteklosti, ki je za govorčevo dejavnost zaprt. V semiološki strukturi španskega glagola takšno nediferencirano sedanjost-prihodnost izraža *cante*, medtem ko za preteklost, ki je v neposredni opoziciji s tako definirano časovno dimenzijo, španski jezik nima ustreznega označevalca.

15 Kategorije, ki v sistemu enostavnih glagolskih paradigem razpolagajo z lastnim označevalcem (sinkretičnim ali diferenciranim). Noben moršem katerekoli enostavne glagolske paradigme ni izključno označevalec za aspekt ali glagolski način.

Pri četrtem načinu časovne objektivizacije gre za abstrahiranje vsakršnega raztezanja in mej, kar izražata paradigmi *cantara* in *cantase*: »Cantara y cantase son las formas personales del verbo que, en la potencialidad de la lengua, inscriben un acontecimiento en el marco temporal más abstracto que se puede concebir« (Luquet, 2004, 37).¹⁶

Na teh izhodiščih temelji dvodelni modalni sistem španskih osebnih glagolskih oblik: *modo actualizador* ali *formas actualizadoras* (*canto*, *canté*, *cantaré*),¹⁷ ki povedano neposredno povežejo s časom govornevega izkustvenega sveta, ter *modo inactualizador* ali *formas inactualizadoras* (*cantaba*, *cantaría*, *cante*, *cantara*, *cantase*), ki izhajajo iz t. i. »neaktualiziranega sedanjika« (*cantaba*). Ta označuje dejanje, ki ni v neposredni povezavi z govornim izkustvom (Luquet, 2004, 41).

Analizi primerov s tega zornega kota uspe sistematizirati mnoge na videz protislovne in izjemne rabe v španskem sistemu glagolskih časov, ki jih tradicionalni vektorski sistem ne (tradicionalno časovno formulo za sedanjik (OoV) lahko v španskem jeziku pripišemo tako obliki *canto* kot tudi *cantaré*, *cantaba*, *cantaría* ter celo *cantara* in *cantase*). Po drugi strani pa tak pristop izpostavi izrazito povezanost časa, naklona in aspekta, ki skupaj s kontekstom omogoča pragmatično-diskurzivne rabe španskega glagola.

3 Jezikovna časovnost v poeziji

Pragmatični pogled na pesniška besedila temelji na predpostavki, da je pesniško besedilo, tako kot druga, sporočanje dejanje ter da se s slehernim dejanjem branja vzpostavlja dinamičen proces sporazumevanja in konstituira lirski diskurz. Posebni učinki in številne implikature, ki so posledica okoliščin, v katerih je pesniško besedilo tvorjeno in interpretirano, pesniški sporazumevalni proces obarvajo s pridihom nenavadnosti, vendar gre v osnovi še vedno za sporočanje dejanje kot v kateremkoli drugem primeru:

Qualunque testo, orale o scritto, è un elemento di un atto di comunicazione – reale o potenziale, unico o plurimo – e si contraddistingue per uno statuto comunicativo che dipende sia dalla particolarità interne del testo, sia dal carattere del suo funzionamento esterno.¹⁸ (Levin, 1979, 426)

16 »Cantara in cantase sta osebni glagolski obliki, ki znotraj jezikovnih možnosti določen dogodek vpisujeta v najbolj abstrakten časovni okvir, ki si ga lahko zamislimo.«

17 Ti na neki način izražajo potrebo po vzpostavitvi sistema, ki bi v osnovni »celici« najbližje odseval tri dimenzije zunanjega časa, preteklost, sedanjost in prihodnost.

18 »Katerokoli besedilo, ustno ali pisno, je element sporočanskega dejanja – dejanskega ali možnega, enkratnega ali večkratnega – in se od drugih razlikuje po sporočanskem statusu, ki je odvisen bodisi od notranjih posebnosti besedila bodisi od značaja njegovega zunanjega delovanja« (Levin, 1979, 426).

V pesniškem besedilu se lirski diskurz vzpostavlja v fikcijskem času in prostoru, iz česar sledi, da pesniško sporočanje ni resnično, temveč fikcijsko oziroma imaginarno (López-Casanova, 1994, 59): nikoli ga nihče nikomur dejansko ne izreka, hkrati pa se kot fikcijska izjava izreka v neskončnost.¹⁹ V pesniško diskurzivno fikcijo bralec vstopa prek t. i. lirskega dogovora (*pacto lírico*), je kot Alica, ki preči na drugo stran ogledala: če sprejme pravila igre, je v zameno deležen estetskih užitkov.²⁰

S pragmatičnega zornega kota tako lahko v liriki razložimo med vsaj tremi ravnmi sogovornikov: avtor – bralec; pesnik – modelni/implicitni bralec; LIRSKI GOVOREC²¹ – LIRSKI NAGOVORJENI. Proučevanje besedilne časovnosti lirskih diskurzov zadeva zgolj notranjebesedilno relacijo med lirskim govorcem in nagovorjenim, v kateri je prvi besedilna strategija v pesniškem sporočanjem procesu, nagovorjeni pa je fikcijski poslušalec, ki je v besedilu bodisi eksplicitno bodisi implicitno navzoč, lahko pa je povsem odsoten.

V lirskih diskurzih načeloma prevladuje sedanjik, vendar to ne pomeni, da drugih glagolskih paradigem ni, oziroma da ima sedanjik vedno brezčasno vrednost. Glagolski kategoriji časa in naklona sta tudi v poeziji osrednji jezikovni sredstvi, s katerima se izražata gibanje in časovni potek. Sleherni govorec sebe in povedano umešča v čas, tudi v lirskih diskurzih, kjer torej ni vse sedanjost, oziroma ni vse »enaka« sedanjost; izrečeno namreč pogosto ne izhaja iz enega in istega časovnega središča. Časovno-modalna razmerja med glagolskimi paradigmami se v lirskih diskurzih ne »zabrisajo«, temveč delujejo na imaginarni ravni znotraj fikcijskega sporazumevalnega procesa.

3.1 Dve središči španskih lirskih diskurzov: sedanjik in imperfekt

Če izhajamo iz bistveno izpovednega značaja lirike (v nasprotju z logično-vzročnimi relacijami v epiki in dramatiki) ter fikcijskega značaja diskurzivnega učasovljanja v poeziji, lahko trdimo, da je odnos lirskega govorca do tega, kar sporoča, odločujoč za ustrezno interpretacijo časovnih odnosov. Z drugimi besedami, v poeziji se naklonskost staplja s časovnostjo, iz česar sledi, da je pri proučevanju časovnosti

19 Prim. »A poem is never spoken, not even by the poet himself. It is always re-cited« (Herrnstein Smith, 1978, 273).

20 V lirskih diskurzih, na primer, pričakujemo določene formalne zakonitosti, ki narekujejo način in ritem branja. Glas se preplete s pomenom: »Zven besede pomeni, pomen besede zveni« (Novak, 2008, 49).

21 Koncept »lirski govorec« uporabljam tako, kot ga utemelji španski literarni teoretik Luján Atienza (2005, 24, 56), ki izpostavi dvoumnost in nejasnost tradicionalnega koncepta »lirski subjekt« pri pragmatični analizi pesniških besedil.

treba izhajati iz časovno-modalne povezanosti glagolskih paradigem in upoštevati kriterij aktualnosti.

Osrednja hipoteza je, da se glagolske paradigme v lirskih diskurzih organizirajo v dve konstelaciji,²² oziroma središčijo okrog dveh osrednjih glagolskih paradigem: aktualizirajočega sedanjika in neaktualizirajočega imperfeka. Posledično se španski enostavni preterit v pripovednih besedilih organizira drugače kot v pesniških: v lirskih diskurzih navadno vstopa v neposredno povezavo s sedanjikom, v pripovednih pa z imperfektom. Možne pa so tudi variacije obeh (na primer pesniška proza).

V lirskih diskurzih lahko govorec sporočanje namero udejanja iz dveh možnih smeri:

Shema 1: Dve časovni središčji lirskega diskurza

Prek kategorije modalnosti oziroma »naklonske ali vplivajske sestavine jezika« (Kunst Gnamuš, 1983, 149) se vzpostavlja fikcijski diskurz, ki sproži organiziranje glagolskih paradigem. Aktualizirana in neaktualizirana sedanjost sta tako dve osnovni deiktčni središčji, sedanjik in imperfekt pa dve osnovni paradigmi. Že španski pesnik Antonio Machado ima španski imperfekt za osrednjo pesniško paradigmo, v kateri je zaobjete največ časovne vsebine: «Del pretérito imperfecto / brotó el romance en Castilla» (Machado, 1987, 159).²³

Imperfekt je nedvomno ena izmed najbolj »odprtih« oblik glagola: nedovršno dejanje v poteku se nikoli povsem ne umesti na časovno premico, nenehno potrebuje

22 Pojem konstelacija delno prevzemam od T. Miklič (1989, 1994), ki ga sicer uporablja za dve skupini glagolov, preteklostni in osnovni set.

23 »Iz preterita imperfeka / je vzniknila kastiljska romanca.«

dodatne referenčne točke, s pomočjo katerih se izoblikujejo relacije med izraženimi glagolskimi dogodki.²⁴ Očitna je tudi navezava s »časovno prožnim« sedanjikom in s hkratnim vključevanjem točke (zdaj) in intervala (vedno).

Okrog sedanjika in imperfekta se v poeziji sistematizirajo ostale glagolske paradigme v *zdaj* oziroma *nezdaj* in skupaj tvorijo lirske časovne programe oziroma časovne konstelacije (Pihler, 2009, 252). Kriterij za opredelitev središčne paradigme v posameznem pesniškem besedilu je pogostost pojavitve, njen sintaktični položaj ter nahajanje na strateških mestih (Luján Atienza, 1999, 149). Predlog binarne sistematizacije glagolskih paradigem v lirskih diskurzih je naslednji:

SPORAZUMEVALNA SITUACIJA IMAGINARNA RAVEN			
Lirski diskurz	AKTUALIZIRAJOČE GLAGOLSKE PARADIGME	canto (zdaj) <i>canté, cantaré</i>	<i>he cantado</i> ²⁵ , (<i>habré cantado</i>)
	NEAKTUALIZIRAJOČE GLAGOLSKE PARADIGME	cantaba (nezdaj) <i>cantaría, cante, cantara, cantase</i>	<i>había cantado, (habría cantado), haya cantado, hubiera cantado, hubiese cantado</i>

Schema 2: Glagolske paradigme v lirskih diskurzih ²⁵

Pri analizi pesniških besedil se učasovljanje ne omeji zgolj na vzpostavljane različnih lirskih konstelacij na časovno linijo znotraj posameznega pesniškega besedila, temveč ponuja tudi določeno periodizacijo s specifično aspektualizacijo in ritmom. V modernih lirskih diskurzih se pogosto izmenjuje več časovnih konstelacij z različnim trajanjem in frekvenco. V primeru, da je ena sekvenca vstavljena v drugo, govorimo o ujemanju (konkomitanci) dveh lirskih konstelacij (López Casanova, 1997). Ena izmed njiju je »na čakanju« ali v suspenzu, zato da se realizira druga ali celo tretja lirska konstelacija. V pesniškem besedilu se tako združuje in steka vrsta časovnih konstelacij, ki se artikulirajo v spreminjajočem se procesu modalizacije enega in istega lirskega govorca, kar obogati besedilnost lirske izjave. Takšno sovpadanje in igra različnih časovnih konstelacij v liriki kažeta, da je časovno programiranje oziroma diskurzivno učasovljanje posebna strategija, s pomočjo katere lirski govorec segmentira in ureja časovna zaporedja v diskurzivni okvir in s tem narekuje ritem branja. V španski liriki prve polovice dvajsetega stoletja²⁶ je mogoče pogosto zaznati stapljanje obeh konstelacij. Taki pesniški postopki so »časovna prekrivanja« in

24 Morda ga za to Barthes (1973) imenuje »frustracijski čas«, oziroma čas »frustriranega dejanja«.

25 V shemo so vključene tudi sestavljene oblike, čeprav v lirskih diskurzih pogosto prevladujejo enostavne, vendar pa to ni pravilo.

26 Tudi pri pesnikih z različnimi poetikami, kot so na primer Antonio Machado, Juan Ramón Jiménez in Vicente Aleixandre (Pihler, 2009, 249).

»časovna sopostavljanja« (*superposiciones y yuxtaposiciones temporales*; Bousoño, 1970); pri prvih gre za hkratno pojavitev preteklostne in sedanjostne sfere, pri drugih pa za neposredno zaporedje dveh sfer, med katerima ni logične časovne povezanosti. Aktualizirajoči in neaktualizirajoči sedanjik se bodisi prekrijeta bodisi sopostavita, kar omogoči specifično izrazno moč lirskih diskurzov: hkratno dvojno branje in prepletanje prostorsko-časovnih dimenzij.

4 Zaključek

Namen raziskave je bil predvsem pokazati na nujnost interdisciplinarnega pristopa pri obravnavanju tako široke in vseobsegajoče teme, kot je izražanje časovnosti v jeziku, ter hkrati utemeljiti, da je treba pri interpretaciji glagolskih paradigem upoštevati najprej prepletenost in součinkovanje njihovih časovnih, aspektualnih in modalnih vrednosti ter nato njihovo različno organiziranje glede na vrsto diskurza, v katerega se vpisujejo.

Španski jezik, ki ima deset glagolskih paradigem v indikativnem naklonu ter štiri (ali šest, če upoštevamo še oba redko rabljena prihodnjika) v subjunktivu, ponuja široko paleto najrazličnejših odtenkov jezikovne časovnosti, ki se pokaže šele ob stiku paradigem s sobesedilom v sporazumevalnem procesu.

V lirskih diskurzih se torej glagolske paradigme organizirajo na podoben način, ne glede na specifične lastnosti posameznih besedil, in tako pripomorejo k posebnim časovnim učinkom: nenehno se menjavata aktualizirana in neaktualizirana raven v skladu s približevanjem ali oddaljevanjem lirskega govorca do izraženega. Sleherno pesniško besedilo je nadčasno, vendar se s slehernim bralnim dejanjem zažene njegova konkretna časovnost, ki vstaja iz hkrati negibnega in bežečega trenutka, saj se slednji nenehno ponovno vzpostavlja. Zdi se, da univerzalna časovnost, ki se vzpostavlja prek poezije, ni ne sedanjost ne nadčasnost, temveč sočasje – pesniško besedilo je arhetipski čas, ki se vedno znova posedanji.

Raznolike vrste diskurzivnih praks razkrivajo in omogočajo številne oblikoslovno-skladenjske in semantične možnosti posameznih jezikov. Poezija je nedvomno eno izmed področij, kjer tako delovanje jezika pride kar najbolj do izraza:

Čeprav je naloga pesnikov, da kršijo jezikovna pravila ali širijo jezikovne možnosti, ni zato njihova poezija nič manj del jezika, ki ga uporabljajo. Če bi poezijo odrinili v stran in rekli, da je preveč izjemna in torej nerelevantna, bi tiščali glavo v pesek in morda prezrli pomembne vidike bolj vsakdanjega delovanja jezika. (Verschueren, 2000, 95)

Literatura

- Benveniste, É., *Problèmes de linguistique générale*, I, II, Pariz 1966.
- Bousoño, C., *Teoría de la expresión poética*, Madrid 1970.
- Bull, W. E., *Time, Tense, and the Verb. A Study in Theoretical and Applied Linguistics, with Particular Attention to Spanish*, Berkeley, Los Angeles 1960.
- Bustos Gisbert, J. M., Temporalidad en español: análisis intencional, v: *Lingüística española actual/LEA* 17 (2), 1995, str. 143–166.
- Carrasco Gutiérrez, Á., El tiempo verbal y la sintaxis oracional. La consecutio temporum, v: *Gramática Descriptiva de la Lengua Española. Vol. 2: Las construcciones sintácticas fundamentales. Relaciones temporales aspectuales y modales* (ur. Bosque, I., Demonte, V.), Madrid 1999, str. 3061–3128.
- Chafe, W., Nichols, J. (ur.), *Evidentiality: the Linguistic Coding of Epistemology*. Norwood, NJ 1986.
- Fuentes Rodríguez, C., *Lingüística pragmática y análisis del discurso*, Madrid 2000.
- Herrnstein Smith, B., Poetry and Fiction, v: *New Literary History* 2 (2) 1978, str. 259–281.
- Kunst Gnamuš, O., *Govorno dejanje – družbeno dejanje. Komunikacijski model jezikovne vzgoje*. Ljubljana 1983.
- Levin, J. I., La Poesia Lirica sotto il Profilo della Comunicazione, v: *La Semiotica nei Paesi Slavi* (ur. Prevignano, C.), Milano 1979, str. 426–442.
- López-Casanova, A., *El texto poético. Teoría y Metodología*, Salamanca 1994.
- Luján Atienza, Á. L., *Cómo se comenta un poema*, Madrid 1999.
- Luján Atienza, Á. L., *Pragmática del discurso lírico*, Madrid 2005.
- Luquet, G., *La teoría de los modos en la descripción del verbo español*, Madrid 2004.
- Machado, A., *Los Complementarios*, Madrid 1987.
- Martínez Bonatti, F., *La estructura de la obra literaria*, Barcelona 1983.
- Miklič, T., Besedilni mehanizmi učasovljanja zunajjezikovnih situacij, v: *Uporabno jezikoslovje* 2 (2), Ljubljana 1994, str. 80–99.
- Novak, A. B., Govorni izvir poezije, v: *Spisi o govoru* (ur. Vitez, P.), Ljubljana 2008, str. 49–62.
- Pihler, B., *Vloga glagolskih paradigem v poetičnih besedilih španskih pesnikov prve polovice dvajsetega stoletja: izražanje in interpretacija časovnosti*. Disertacija, Univerza v Ljubljani. Ljubljana 2009.
- Real Academia Española, *Nueva gramática de la lengua española*, Madrid 2009.

- Reichenbach, H., *Elements of Symbolic Logic*, London 1947.
- Reyes, G., Tiempo, modo, aspecto e intertextualidad, v: *Revista española de lingüística*, 20 (1), Madrid 1990, str. 17–53.
- Rojo, G., La temporalidad verbal en español, v: *Verba. Anuario Gallego de Filología*, 1, Santiago de Compostela 1974, str. 68–149.
- Rojo, G., Veiga, A., El tiempo verbal. Los tiempos simples, v: *Gramática Descriptiva de la Lengua Española. Vol. 2* (ur. Bosque, I.; Demonte, V.), Madrid 1999, str. 2867–2934.
- Serrano, M. J., *Gramática del discurso*, Madrid 2006.
- Snoj, M., *Slovenski etimološki slovar*, Ljubljana 2003.
- Valenzuela Cervera, J. A., *Estructura de la comunicación narrativa*. Tesis Doctoral, Universidad de Murcia, Murcia 1978.
- Verschueren, J., *Razumeti pragmatiko*, prev. Prosenc, I., Ljubljana 2000.

Barbara Pihler

The Temporality of the Spanish Verb: From Narrative to Poetry

Keywords: temporality, Spanish verbal paradigms, poetry, linguistic pragmatics

The verb is the first indicator of time in language; therefore it is a fundamental starting point for all research into textual temporality. The Spanish verb system consists of ten verbal paradigms in the indicative mood, and four (or six) verbal paradigms in the subjunctive mood. This allows for a wide range of temporal values in different contexts.

Every linguistic act and every type of text is realized as a dynamic process of communication where the utterer creates a discourse in order to give rise to certain effects in the recipient. The pragmatic dimension must, therefore, be inherent to each linguistic commentary on the temporality of any text, including a poetic text, where a lyrical discourse is being established in fictional time and space. The understanding of all components of communicative process is unavoidable for the proper interpretation of the textual network because with each statement the speaker “enters” into the language, and its communicative purpose is reflected not only through the meaning and vocabulary, but also at the morphological-syntactic level.

This paper presents central views on the temporality of the Spanish verbal paradigms and proposes guidelines for the systematization of the expression of temporality in poetry. The survey is based on the hypothesis that it is possible to detect a certain distribution of Spanish verbal paradigms in poetic texts. The proposed temporal-modal systematization of the Spanish verb is based on the criterion of relevance.